

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE VE EISENHOWER DOKTRİNİ

Gürdal Çetinkaya*

Öz

Büyük acıların ve büyük felaketlerin yaşandığı İkinci Dünya Savaşı sonrası Dünya iki kutuplu bir hale gelmiştir. Bu kutuplardan birincisini Amerika Birleşik Devletleri diğerini ise Sovyet Rusya oluşturmaktadır. O dönemin bu iki büyük devleti İkinci Dünya Savaşı esnasında her ne kadar ortak amaçlar etrafında birleşseler de savaştan sonraki süreçte bu durum aynı şekilde devam etmemiştir. Soğuk Savaş adı verilen dönemde Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya yeni kurulan Dünya düzenini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek istemişlerdir. Türkiye ise her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'na girmese de bu iki büyük devletin her zaman ilgisini çekmiştir. Her iki devlette Türkiye'yi kendi tarafına çekmek için savaş esnasında olduğu gibi savaş sonrasında da büyük uğraşlar vermişlerdir. Türkiye ise yine Atatürk döneminde olduğu gibi toprak bütünlüğünden taviz vermeden yeni kurulan Dünya düzeni içerisindeki yerini alma gayretini göstermiştir. Yine Soğuk Savaş döneminde Türkiye'yi Ortadoğu açısından ilgilendiren en önemli olaylardan biri Süveyş Krizi ve ardından ilan edilen Eisenhower Doktrini olmuştur. Yaşanan Süveyş Krizi sonrasında ilan edilen bu doktrin hem Soğuk Savaş'ın iki büyük devleti olan Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'yı hem de Türkiye'yi ve birçok Ortadoğu ülkesini yakından ilgilendirmiştir. Bu çalışmada da öncelikle Soğuk Savaş dönemine ve bu dönemde Türkiye'nin durumuna değinildikten sonra Ortadoğu'da büyük bir krize neden olan Süveyş Krizi ve ardından ilan edilen Eisenhower Doktrini ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eisenhower Doktrini, Soğuk Savaş, Türkiye, Ortadoğu, Dış Politika.

TURKEY DURING THE COLD WAR AND THE EISENHOWER DOCTRINE

Abstract

After the Second World War, where the great suffering and great disasters occurred, the world became bipolar. One of these poles is the United States and the other is Soviet Russia. These two great states of that period were united around the common goals during the war, even after the war. This process has not continued in the same way. In the post-war period called the Cold War, the United States and Russia wanted to shape the newly established World Order in line with their own interests. Turkey is also not incurred in the Second World War, although these two great states has attracted the attention all the time. Each of the two states gave great efforts to attract Turkey, in the aftermath of the war as it was during the war to attract to their side. Turkey, on the other hand, had shown its efforts to take its place in the newly established world order without compromising its territorial integrity, as it did during the time of Atatürk. Again, one of the most important events concerning Turkey in the Middle East region during the Cold War period were the Suez Crisis and the Eisenhower Doctrine, which were declared afterwards. The Eisenhower doctrine that was promulgated after the Suez crisis closely concerned not only the United States but also Russia, the two major states of the Cold War, as well as Turkey and several the Middle Eastern countries. In this study, firstly, the

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, gurdal_45@hotmail.com

Cold War period and the situation of Turkey at that time, was analysed, after that the Suez Crisis, which caused a major crisis in the Middle East, and the Eisenhower Doctrine will be discussed.

Key Words: The Eisenhower Doctrine, Cold War, Turkey, The Middle East, Foreign Policy.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı, tarihin gördüğü en yıkıcı savaşlardan biri olmuştur. Ülkeler yanmış, yıkılmış ve milyonlarca insan ölmüştür. Bu savaş tam bir “dünya” savaşı olmuştu. Savaşın tesirlerini hissetmeyen hiçbir ülke ve toplum kalmamıştır, dense yeridir. Fakat ne var ki, altı yıllık bu ıstıraplı dönemden sonra, dünyanın ve insanlığın barışa hemen kavuşabilmesi mümkün olmamıştır. Milletlerarası mücadeleler, büyük devletlerin çatışması ve mahalli savaşlar, insanlığı zaman zaman üçüncü bir dünya savaşının eşiğine kadar getirmiştir. Böyle bir “sıcak savaş” patlak vermemiştir. Fakat barış da olmamıştır. Dünya bir “soğuk savaş” atmosferi içinde, heyecanlı bir on beş yıl geçirmek zorunda kalmıştır.¹

Soğuk Savaş kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrasında, temelde ABD ile SSCB arasında gelişen düşmanca ilişkileri ve ideolojik çatışmayı tanımlamak için kullanılmıştır. Bu çatışma kendisini açık askeri eylemlerle değil, ekonomik baskı, propaganda ve silahlanma yarışıyla gösterdi. Soğuk Savaş dönemi içinde büyük devletler, özellikle “Süper Devletler”, ideolojik aşılamalarda bulunmak veya kendilerine avantajlar sağlamak için daha küçük ve daha zayıf devletlerin iç işlerine karışmışlardır.² Bu dönem için çoğunlukla Churchill’in 1946’daki “demir perde” konuşması başlangıç, 1989 da Berlin Duvarının yıkılışı veya 1991 de SSCB nin dağılması da bitiş olarak kabul edilmektedir.³

Soğuk Savaş döneminde, bu iki ülke iki kutuplu bir dünyada egemenlik alanlarını korumak, hatta genişletmek için mücadele ettiler. Bunun için bir yandan büyük bir silahlanma yarışına girişirken, bir yandan da kendi ideolojilerini dünyaya kabul ettirmeye çalıştılar.⁴

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra Soğuk Savaş döneminde dünya siyasetini ABD ve Rusya yönlendirmeye başlamıştır. Bu iki güçlü devlet bu yeni dönemde birbirlerinden farklı politikalar benimsemişlerdir. Bilindiği üzere ABD 1823 yılında Monroe Doktrinini kabul ederek yalnızlık politikasını benimsemiştir. Fakat, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi, Senatör

¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, 18.Baskı, İstanbul, 2012, s. 511.

² Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika (İlkeler-Kavramlar-Kurumlar)**, Siyasal Kitabevi, 5. Baskı, Ankara, 2000, s. 384.

³ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yay., C.I , 17.Baskı, İstanbul, 2012, s.536.

⁴ Onur Öymen, **Silahsız Savaş (Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi)**, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul, 2011, s. 111.

Vandenberg'in sunduğu "... Birleşmiş Milletler Yasası'nın hedeflerine, ilkelerine ve hükümlerine uygun olarak, tek tek ve topluca bölgesel ve ortak savunma tedbirlerinin süratle alınması; Birleşik Amerika'nın kanuni yoldan, ferdi ve karşılıklı, etkili ve sürekli yardıma dayanan bölgesel veya ortak tedbirlere katılması..." önerisini kabul etti. Alınan bu karar ile birlikte ABD, Monroe Doktrini'nin açıklanmasından beri dışişlerinde izlediği yalnızcılık (infirat) politikasına son vererek, diğer devletlerle ittifaklar yapma politikasını yani, kıtasının dışındaki devletlerle işbirliğine girişme dönemini resmen ve açıkça başlatmış oldu.⁵

Sovyetler ise yayılmacı bir siyaset izlemenin yanı sıra, teknolojik manada ABD ile bir yarış içerisine girmiştir. Komünizmin yayılmasına karşı olan devletler ise SSCB karşısında birleşme yolunu tercih etmiştir. İki dünya görüşünün çatışması sonrasında, Sovyetlerin önderliğinde Doğu Bloğu ile ABD önderliğindeki Batı Bloğu ortaya çıkmıştır.⁶

İkinci Dünya Savaşının bitimi ile birlikte bu iki büyük ülkenin Türkiye ile ilgili Soğuk Savaş dönemi politikaları da büyük önem kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonuna gelindiğinde, Müttefiklerle Sovyetler Birliği'nin Hitler'e karşı olan stratejik işbirliğine dayalı ortak hareket edebilme kabiliyeti, savaş sonrası paylaşımlar söz konusu olduğunda çatışmaya dönüştü. Bu çatışmayı, savaşın sürdüğü sırada durumun dengelenmeye başlandığı 1943 yılı başından itibaren görmek mümkündür. Savaş sonu itibarıyla daha açık hale gelen bu mücadelede Türkiye kendisini Batı bloğunda konumlandırma gayretine girdi. Savaşta izlediği tartışmalı tarafsızlık politikası sonucunda savaşın galipleri tarafından eleştirilene maruz kalması, İnönü başta olmak üzere iktidar çevrelerinde savaş sonrası Sovyet yayılmacılığı tehdidi karşısında Türkiye'nin yalnız kalacağı endişesini yarattı. İnönü, Türkiye'yi demokratik dünyanın tarafında konumlandırmak adına çok partili hayata geçiş gibi içe ve dışa dönük politikalar geliştirmek durumunda kaldı. Bu bir anlamda Atatürk'ün modernleşme ve güvenlik eksenli politikaların bir devamı veya gereği idi. Soğuk Savaş'ın başlangıcında İnönü liderliğindeki Türkiye'nin dış politikada temel hedefi Sovyet tehdidinin önlenmesi ve buna bağlı olarak Batıyla siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda işbirliğini geliştirebilmektir.⁷

1. SÜVEYŞ KRİZİ VE EISENHOWER DOKTRİNİNİN İLANINA GİDEN SÜREÇ

Eisenhower Doktrininin ilan edilmesine geçmeden önce Süveyş Kanalı'nın geçmişten itibaren taşıdığı önem hakkında bilgi sahibi olmak

⁵ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1879-2014)*, Der Yayınları, 10. Basım, İstanbul, 2015, s. 943.

⁶ Ahmet Çelik, *Soğuk Savaş Süreci ve Türkiye'ye Etkileri*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2018, s. 114.

⁷ Cihat Göktepe, Süleyman Seydi, "*Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası*", *Biliş*, S:72, (Kış, 2015), s. 197-198.

doktrinin ilan edilme sebeplerini anlamamız açısından büyük önem taşımaktadır. Süveyş Kanalı, Ortadoğu'ya stratejik önemini veren en önemli bölgelerden biridir. Bölge, Ümit Burnu'nun Batılılarca kullanılmasıyla ticari önemini bir miktar kaybetse de, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla önemini yeniden kazanmıştır. Kanal, özellikle petrol geçişinde kullanıldığı için, Petrolün Batı'ya taşınmasında çok önemli bir geçiş güzergâhı olmuştur. Batı Avrupa; Süveyş Kanalı ve Irak Petrol Şirketi boru hattıyla günlük 2.800.000 varil ham petrol ithal etmekteydi. Bu yolla Avrupa'ya Ortadoğu petroleri, günlük 2.100.000 varil olarak geçmekte, böylelikle Avrupa, toplam petrol ithalatının % 75'ini Ortadoğu'dan sağlamaktaydı. Son gerilimden önce Süveyş'in doğusu ve güneyindeki ülkelerdeki Ortadoğu petrolerinden, günlük 860.000 varil, yani toplamın % 27'si ihraç edilmekteydi.⁸

Lesseps, Süveyş Kanalı Şirketi adında özel firmasını kurarak, Mısır'dan bir kanal inşa etmek için imtiyaz kazanarak 1859 yılında inşaata başlamıştır.⁹ Mısır Hıdivliği şirketten, 85,506 hisse almıştır. Mısır, mali sıkıntıya girince 1875 yılında hisselerini İngiltere'ye satmış ve bu satıştan itibaren Kanal, İngiliz-Fransız ortaklığı tarafından işletilmeye başlanmıştır. Süveyş Kanalı gibi Mısır'da geçmişten itibaren Ortadoğu'nun en önemli merkezlerinden biri konumundadır. Mısır, Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar İngiliz işgalinde kaldı. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na, Alman saflarında girmesi ile İngiltere, Mısır'da hamiliğini ilan etti. 1922'de İngilizler himayenin bittiğini açıkladıklarında Mısır, bağımsızlığını ilan etmiştir. 24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşması ile Türkiye, Mısır'ın haklarına saygı duyduğunu açıkladı. 1936'da İngiliz-Mısır anlaşması yapılmış, bununla kanal geçiş ücretleri ve hakları belirlenmiştir.¹⁰

Mısır Parlamentosu, 15 Ekim 1951'de kabul ettiği kanunlarla, Mısır Kralı aynı zamanda Sudan Kralı olarak da ilan edildi. Bunun üzerine halk Süveyş Kanalı'na yürümeye kalkınca, İngiliz Kuvvetleri ile halk arasında çarpışmalar başladı. Komünistlerin, Müslüman Kardeşlerin ve aşırı milliyetçilerin teşviki ile sivillerden meydana gelen bir "Milli Kurtuluş Ordusu" kuruldu. Durum bu safhada iken, Yarbay Abdünnasır başkanlığındaki Hür Subaylar Komitesi, 23 Temmuz 1952 günü yaptığı bir darbe ile krallığa son verip idareyi ellerine aldılar ve 26 Temmuzda da, İskenderiye'de bulunan Kral Faruk'u tahtından feragate zorlayıp ülkeden çıkardılar.¹¹

⁸ Halil Akman, *ABD'nin Ortadoğu Politikaları ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1952-1964)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 293-294.

⁹ Daniel Yergin, *Petrol (Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü)*, Türkiye İş Bankası Yay., 11. Basım, İstanbul, 2019, s. 454.

¹⁰ Akman, a.g.t., s. 294-295.

¹¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 601.

Genç bir asker olan Cemal Abdul Nasır'ın ortaya çıkmasını sağlayan Mısır'daki devrim pek çok ülkedeki Arabın ümitlerini canlandıran ilk olaydı. Nasır bir süre için Arap dünyasını İsrail'e karşı birleştirmek ve toplumsal değişikliğin yolunu açmak ister gibi göründü.¹² Nasır dönemiyle birlikte Mısır, siyasi ve ekonomik durumuyla hem Orta Doğu'da hem de Üçüncü Dünya ülkeleri arasında öne çıkarak, Nasirizm denilen bir modeli oluşturmuştur.¹³

Bu dönemde Amerika, söz konusu darbeyi ve zaman içinde bu darbenin lideri olan Nasır'ı Orta Doğu'da komünizme karşı bir kalkan gibi görmüş ve bölgede çıkarları bozulan İngiltere'yi Mısır'a yönelik taleplerinde frenlemeye çalışmıştır. Sovyetler Birliği ise, doğru teşhis koyarak Nasır'ın arkasındaki Amerikan desteğini anlamış fakat henüz Akdeniz'de Amerika ile boy ölçüşecek güce sahip olmadığı için olayları izlemekle yetinmiştir.¹⁴

Askeri idarenin içeride otoritesini sağlamlaştırabilmesi ve ihtilalin öngördüğü düzenin kurulabilmesi için, tabiatıyla dış münasebetlerde barış ve istikrara ihtiyacı vardı. Bu sebeple Süveyş ve Sudan meselelerini daha yumuşak bir şekilde ele aldı. 12 Şubat 1953'te İngiltere ile Mısır arasında yapılan bir anlaşma ile Sudan'a üç yıl içinde bağımsızlık verilmesi kararlaştırıldı.¹⁵

Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri Mısır ve İngiltere arasında uzlaşmayı sağlamak için çaba harcamıştır. Bu çabalar sonunda, 19 Ekim 1954'te, İngiltere ile Mısır arasında bir anlaşmaya varılmıştır.¹⁶ 19 Ekim 1954'te yapılan antlaşmayla İngilizler 20 ay sonunda Mısır'dan çekilmeyi kabul ettiler.¹⁷ Ancak, İngiltere, yedi yıllık bir süre içinde, eğer "yabancı bir kuvvet" tarafından Arap Birliği üyelerinden birine, ya da Türkiye'ye bir saldırı yapılırsa bunları yeniden işgal etmek yetkisini koruyacak, fakat tehlike biter bitmez buradan çekilecekti.¹⁸

Nasır 1954 sonbaharında, yaptığı bu Süveyş Antlaşması ile Batıyla münasebetlerini bir düzene sokarken, bir yandan Arap dünyası içinde birtakım faaliyetlere girişmişti. Bu faaliyetlerle, bir yandan Arap ülkeleri arasında bir kolektif güvenlik paktının, yani bir askeri ittifakın kurulması söz konusu

¹² J. M. ROBERTS, *Dünya Tarihi (18. Yüzyıl ve Sonrası...)*, İnkılap Kitabevi, C. 2, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s. 1036.

¹³ Pınar Bahar Tekin, *1956 Süveyş Krizi'nin Türk Basınına Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2018, s. 55.

¹⁴ M. Ali Gemuhluoğlu, *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkisi (1945-1965) ve Türk Dış Politikası*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003, s. 178.

¹⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 602.

¹⁶ Mehmet Gönlübol v.d. , *Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 277-278.

¹⁷ Sina Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yay., 5. Basım, İstanbul, 2017, s. 357.

¹⁸ Gönlübol v.d., a.g.e., s. 277-278.

olurken, bir yandan da “İslam Kongresi” adı altında bir birlik kurulması için çalışılmaktaydı. İşte, tam bu sıradadır ki, Bağdat Paktı ortaya çıkıyordu.¹⁹

24 Şubat 1955'te Türkiye ile Irak arasında Bağdat'ta, Bağdat Paktı olarak anılacak Güvenlik Savunma Antlaşması imzalandı. Anlaşmayı Türkiye tarafında, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Irak tarafında ise Nuri Es Said ve Burhanettin Başayan imzalamışlardır. Yapılan anlaşma 25 Nisan'da 6496 sayılı kanunla, TBMM'de 449 milletvekilinin katıldığı oylama ile 449 kabul oyuyla onaylanmıştır.²⁰

Bu pakt Sovyetlerin güneye yani sıcak denizlere inmesine engel olacak bir set niteliğindedir. Türkiye ile Pakistan arasındaki bir ikili antlaşma şeklinde oluşmaya başlayan pakt daha sonra İran, Irak ve İngiltere'nin de katılımıyla bir savunma organizasyonu haline dönüştü. Bağdat Paktının hedefinde sadece Irak'ın değil diğer Arap devletlerinin de pakta katılımlarını sağlamak vardı ki, bu durum paktı bölgesel bir savunma organizasyonuna dönüştürerek Sovyetlerin güneye inmesine engel oluşturacaktı. Bağdat Paktının Arap ülkeleri arasında yayılarak bölgesel bir organizasyon olması yolunda Türkiye batı ile Ortadoğu arasında köprü görevi görmeye çabalamaktaydı.²¹

Çağdaş Batı ve Türk araştırmacılarının birçoğu, Bağdat Paktı'nı eleştirirler de, bu eleştiriler sadece Sovyetler Birliği'nin Yakın Doğu ve Ortadoğu'ya girişinden dolayı yapılmıştır. Örneğin, Ferens Vali şöyle yazmıştır: “Bağdat Paktı Sovyetler Birliğinin 1955'lerden itibaren bölge işlerine karışmasına neden olmuştur.” Ömer Kürkçüoğlu ise şöyle yazmıştır: “Bağdat Paktı, Sovyetler Birliği'nin muhtemel saldırısına karşı meydana gelen bir savunma yapılandırılmasıdır.”²²

Bu paktın oluşturulmasında ABD dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in öncülüğü söz konusudur. Pakt'a 5 Nisan 1955 te İngiltere, 23 Eylül 1955 te Pakistan, 23 Ekim 1955 te İran katılmıştır. ABD, Arap-İsrail çatışmasının olduğu bir zamanda Pakt'a katılarak, gerek Arap devletlerinin gerekse İsrail'in tepkisini çekmemek amacıyla Pakt'a üye olmamış, dışarıdan destek vermiştir.²³

Böylece Amerika, Ortadoğu'daki dengenin kurulması ve bunun devamı için özel bir politika gütmeye başlamıştı. Ancak, Bağdat Paktı'na katılmama nedenlerine bakılacak olursa, bu devletin, bir yandan Arap devletlerini

¹⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 603.

²⁰ Akman, a.g.t., s. 260-261.

²¹ Mahir Küçükvatan, “Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C/S: XI/23, (Güz,2011), s. 77.

²² Vefa Kurban, “1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C/S: XIV/28, (Bahar, 2014), s. 260.

²³ Abdullah Urul, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 63.

kazanmak, diğer yandan ise İsrail'i gücendirmemek istediği ve Sovyetler Birliği'ni de fazla kışkırtmama politikası izlediği görülmektedir.²⁴

NATO'nun Ortadoğu gücü olarak planlanan bu planı Türkiye-Pakistan-İrak ve İran'ın kabul etmesine rağmen Nasır yönetimindeki Mısır, soğuk savaşta Arap topraklarında sıcak olarak yaşamak istemediği ve batının çıkarlarına alet olmamak gerekçesi ile kabul etmemiştir.²⁵

Bu arada Amerika Birleşik Devletleri'nin, Nil Nehri üzerinde yapılması düşünülen Aswan Barajı'nın finansmanı için vaat ettiği yardımı yapmaktan vazgeçtiğini açıklaması üzerine, Nasır 26 Temmuz 1956'da kanalı millileştirdiğini ilan etmiştir. Bu sırada Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa 16 Ağustos 1956 tarihinde Londra'da yapılmak üzere bir konferans çağrısında bulundular. Teklifin yapıldığı ülkelerden Mısır ile Yunanistan, bu toplantıyı düzenleyenlerin sorunun halline ilişkin tekliflerinin Mısır'ın bağımsızlık ve egemenlik haklarıyla bağdaşmadığını öne sürerek toplantıya katılmayı reddetmişlerdir. Toplantıya katılanlardan Sovyetler Birliği, Hindistan, Endonezya ve Seylan ise, batı yanlısı 18 ülkenin kabul ettiği kanalı uluslararası bir kuruluşun yönetimine bırakmayı amaçlayan planı kabul etmemişlerdir.²⁶

19-21 Eylül 1956 tarihleri arasında, çoğunluk kararını destekleyen 18 ülkenin katıldığı İkinci Londra Konferansı düzenlenmiştir. Toplantı sonucunda "Süveyş Kanalı Kullanıcılar Birliği" adında bir örgüt kurulmuştur. 1956'da İngilizler ile Fransızlar İsrail'i, Süveyş Kanalı'na tek taraflı olarak el koyan Mısır'a yapılacak askeri harekate katılmaya davet ettikleri zaman bu istek sevinçle kabul edildi.²⁷ Tüm bu gelişmeler neticesinde, 29 Ekim 1956'da İsrail Mısır'a saldırmış, İngiliz ve Fransızlar da kanal bölgesine asker çıkarmışlardır. Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu davranışa karşı olma konusunda anlaşmaları neticesinde girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²⁸

Tüm bu gelişmeler neticesinde, Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu'da bazı önlemler almak zorunluluğu duymuş, "Kuzey Kuşağı"nın önemli bir bölümünü meydana getiren Bağdat Paktı üyelerine, toprak bütünlükleri ve siyasi bağımsızlıklarıyla ilgili olarak güvence vermiştir. Böylece Washington, Ortadoğu'da kesin yerini açıkça ortaya koymuş, Sovyetler Birliği ile Çin'i güneyden ve Avrupa'dan boydan boya çevreleyen NATO ile SEATO

²⁴ Uçarol, a.g.e., s. 984.

²⁵ Urul, a.g.t., s. 63.

²⁶ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 640-641.

²⁷ Geoffrey Parker, **Cambridge Savaş Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yay., 4. Basım, İstanbul, 2018, s. 424.

²⁸ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 641.

arasındaki (Kuzey Kuşağı'ndaki) boşluğu da doldurmuştur. Bu politikayı ayakta tutabilmek için de, Ocak 1957'de, "Eisenhower Doktrini" adıyla, Ortadoğu'da komünist saldırısını ve yayılmasını önleyecek yeni bir formül ortaya koymuştur.²⁹

2. EISENHOWER DOKTRİNİNİN İLANI VE SONRASINDA MEYDANA GELEN GELİŞMELER

İsrail ile İngiltere ve Fransa'nın 1956'da Mısır'a saldırmasıyla başlayan savaşta, Sovyetler Birliği'nin bu üç devlete ağır tehditler yöneltmesi ve hatta Ortadoğu'ya asker göndermekten söz etmesi üzerine ABD devreye girerek savaşın sona ermesini sağlamıştı. Bu savaşın sonra Batının prestiji Arap dünyasında büyük bir darbe yemiştir, Mısır'ı ve Süveyş Kanalı'nı Batıya bağlayan tek hukuki bağ olan 19 Ekim 1954 tarihli Süveyş Antlaşması'nın 1956'da Mısır tarafından feshedilmesiyle Batı ile bağlar koparılmıştı.³⁰ 19 Ekim Batının Ortadoğu'da prestij kaybı, bölgede büyük bir boşluk doğurdu. Bu boşluk Sovyetler Birliği tarafından doldurulmaktaydı. Sovyetler, Süveyş Kanalı'na ve Batı'nın Ortadoğu'daki petrol kaynaklarına hakim olarak, bölgeyi siyasi kontrolleri altına almak, Batı'ya darbe indirmek ve Batı'yı bu bölgeden çıkarmak istiyordu.³¹

Süveyş krizinin sona ermesi için BM' de etkin bir rol üstlenen ve Arap devletlerinin emperyalist güçler karşısındaki koruyucusu gibi davranan SSCB'nin bölgedeki etkisi ve itibarının artması karşısında ABD yöneticileri endişelendi. Öte yandan, Süveyş kriziyle Arap dünyasının büyük tepkisini çeken İngiltere'nin bölgedeki gücünü yitirmesi, ABD'yi Orta Doğu'yla daha yakından ilgilenmeye yöneltmişti. Eisenhower ve Dulles'in yürüttükleri Yeni Bakış Stratejisinin amaçları çerçevesinde, Kuzey Kuşağı ve Bağdat Paketi sayesinde Orta Doğu'ya müdahale imkanı ortadan kaldırılmaya çalışılan Sovyetlerin, bu setlere rağmen başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap devletlerinin çoğuyla sıcak bir döneme girmesi Washington'da memnuniyetsizlik yarattı.³²

Bu şartlarda yapılacak iki şey vardı: Biri, bölge ülkelerinin ekonomik sıkıntılarının giderilmesine yardımcı olmak; diğeri de ister ikili, ister toplu münasebetler yoluyla, bu ülkelere, komünizm hegemonyasının neler getirebileceğini anlatmak ve bunların komünizme karşı koymalarına yardım etmektir. İşte bu noktalardan hareket eden Başkan Eisenhower, 5 Ocak 1957'de kongreye gönderdiği ve Eisenhower Doktrini adını alan mesajda bütün bu

²⁹ Uçarol, a.g.e., s. 984-985.

³⁰ Harun Bodur, **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 567.

³¹ A.g.e., s. 567.

³² Oran, a.g.e., s. 564.

hususları açıkladıktan sonra, kongreden şu hususlarda kendisine yetki verilmesini istiyordu:³³

1- Bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardım yapmak.

2- Bunlardan isteyen ülkelere askeri yardım yapmak.

3- Bu ülkelerin istemeleri şartıyla, "milletlerarası komünizmin kontrolü altında bulunan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırılar karşısında" Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması.

Başkan Eisenhower'ın bu teklifi, bazı ufak değişikliklerden sonra, 9 Mart 1957'de Senato tarafından kabul edilmiştir. Lübnan, Pakistan, Irak, Türkiye, Yunanistan, Afganistan, Libya, Tunus, Fas ve İsrail doktrini kabul ettiğini bildirdi. Buna karşılık ilk tepki Mısır'dan geldi. Arkasından Suriye bu tepkiye katıldı. Bu iki devleti Ürdün ve Suudi Arabistan takip etti ise de Suudi Arabistan tutumunu değiştirerek doktrini iyi ve olumlu bulduğunu bildirdi.³⁴ Sovyetler Birliği, Mısır ve Suriye, Eisenhower Doktrini'ni Orta Doğu ülkelerinin içişlerine doğrudan bir müdahale ve Siyonizm tarafından beslenen emperyalist bir manevra olarak görmüşlerdir. Nasır ise, Arap milliyetçiliği karşıtı bir plan olarak yorumlamıştır. Sovyetler Birliği, Eisenhower Doktrini'ni, "Amerikan tekelci sermayesinin ve askeri çevrelerinin Orta Doğu'nun iç işlerine kaba bir müdahalesi" olarak nitelendirmiş ve bu doktrinin Orta Doğu'daki mevcut durumu bozacağını ifade etmiştir. Eisenhower Doktrini, Orta Doğu'daki İngiliz etkisini bir daha geri gelmeyecek şekilde ortadan kaldırmıştır. Ayrıca Amerika, Bağdat Paktı üyelerine karşı taahhüt altına girerek, Orta Doğu bölgesinde kesin olarak söz sahibi olmuştur. Eisenhower Doktrini de, Bağdat Paktı gibi Arap dünyasında bölünmelere neden olmuştur. Bağdat Paktı şartların olgunlaşmasını beklemeden ortaya çıkmıştır. Oysa Eisenhower Doktrini, "tam zamanında" Orta Doğu'nun gündemine gelmiştir. Sovyetler Birliği ve Nasır'ın şiddetli tepkileri ve Orta Doğu'da krizler döneminin başlaması da, bir anlamda bu zamanlamanın doğruluğunu göstermektedir.³⁵

Eisenhower Doktrininin açıklanmasından kısa bir süre sonra, 19-20 Ocak'ta, Bağdat Paktının dört bölgesel devletinin başbakanları Ankara'da toplanmışlar ve 21 Ocak'ta yayınlanan bir ortak tebliğe göre, "Orta Doğu'ya müteallik olan Eisenhower Planının komünist tecavüzün ve yıkıcı faaliyetlerin Orta Doğu memleketleri için arz ettiği tehlikeyi teslim etmekte olmasını memnuniyetle kaydetmişlerdir. Bu planda hali hazır şekliyle derpiş edilmiş

³³ Armaoğlu, a.g.e., s. 609-610.

³⁴ Bodur, a.g.e., s. 568.

³⁵ Gemuhluoğlu, a.g.t., s. 194.

olan tedbirleri, bu bölgede sulhu muhafaza ve halkın iktisadi refahını arttırmak yolunda en iyi çare teşkil etmesi itibarı ile tamamen desteklemektedirler.³⁶

Türk Hükümeti de Eisenhower Doktrinine olumlu yaklaşmıştır. Başbakan Menderes ve diğer yüksek bürokratlar, ABD'nin Ortadoğu politikasına tam destek verdiklerini açıklamışlardır. Türklerin, Bağdat Paktıyla Eisenhower Doktrinine bağlı olduğu ve bunların barışı garantiye almak için en iyi araç olduklarını vurgulamışlardır.³⁷

Eisenhower Doktrininin Senato tarafından kabulünden kısa bir süre sonra, 12 Mart'ta, Amerikan Hükümeti, Başkanın Orta Doğu sorunlarındaki özel yardımcısı James P. Richards başkanlığındaki bir heyeti Doktrini izah etmek üzere Orta Doğu Devletlerine göndermiştir. Richards, ilk olarak Libya'ya uğradıktan sonra, 21 Mart'ta Ankara'ya gelmiştir.³⁸ Türk Hükümeti, Başkan Eisenhower'ın, Richards Misyonu'nun ruhunu ve önerilerini tartışmaya hazır olduklarını belirtmişler ve Richards'ı memnuniyetle Türkiye'de karşılayacaklarını bildirmişlerdir.³⁹

Türkiye Doktrine, 22 Mart 1957'de yayınlanan bir ortak bildiriyle katıldı.⁴⁰ Ana çizgileri ile Eisenhower Doktrini'ni andıran bu bildiriye, Birleşik Amerika'nın Orta Doğu'da izlediği politikanın felsefesi açıklandıktan sonra, şöyle denilmektedir: "... Amerikan Doktrininin gayesi, Orta Şark'taki müstakil devletlerin milletlerarası komünizm tarafından bilvasıta veya doğrudan doğruya vaki olabilecek bir tecavüzle mücadele edebilmek hususundaki imkanlarını takviye zımında bu devletlere yardım etmektir."⁴¹

Eisenhower Doktrininin ana unsurlarının sayıldığı ve Türkiye'nin bunları memnuniyetle karşıladığının vurgulandığı bildiriye ayrıca, "(Tarafların) bir devletin diğer bir devletin işlerine müdahale etmesine ve karışmasına, geleneksel siyasetleri gereği karşı çıkmaya devam (...)" edecekleri, "(...) her iki devletin uluslararası komünizmi, devletlerin ulusal bağımsızlığı ve dünya barış ve güvenliği için bir tehdit olarak (...)" gördükleri "(...) ve bu tehdide karşı Birleşmiş Milletler Anayasasına uygun olarak caydırıcı önlemler almak amacıyla ortaklaşa hareket etmeye azimli (...)" oldukları belirtilmekteydi.⁴²

Menderes, Eisenhower Doktrini'nin kalkanı altında Türkiye'nin Orta Doğu'da egemen bir rol oynayabileceğine inanmıştır. Başbakan Menderes'e

³⁶ Gönlübol v.d., a.g.e., s. 288-289.

³⁷ Akman, a.g.t., s. 345.

³⁸ Gönlübol v.d., a.g.e., s. 289.

³⁹ Akman, a.g.t., s. 346.

⁴⁰ Oran, a.g.e., s. 568.

⁴¹ Gönlübol v.d., a.g.e., s. 289.

⁴² Oran, a.g.e., s. 568.

göre, Eisenhower Doktrini'nin doğruluğunun tarih önünde kabul edilmesi, Amerika'nın bu doktrin çerçevesinde Türkiye'ye vereceği rol ile doğru orantılıdır.⁴³

Türkiye açısından Eisenhower Doktrini'nin önemi, Amerika'nın, Orta Doğu bölgesi ile daha fazla ilgilenerek olması, Bağdat Paketi'ne üye olmasa ekonomik ve askeri bakımdan Bağdat Paketi'ni daha fazla desteklemesi, özellikle komünizm tehdidini kullanarak yani Amerika'nın gözünde Türkiye'nin önemini artmasını sağlayarak Amerika'dan, daha fazla dış yardım talep etmesi olarak belirtilmektedir.⁴⁴

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde, Ankara'nın benimsediği Doktrinin Türkiye açısından sonuçları şunlar olmuştur:⁴⁵

1- ABD'nin bölgedeki operasyonlarını gerçekleştirebilmesi için Türkiye'ye duyduğu ihtiyaç arttı. Bu durum, Türkiye'deki Amerikan askeri üslerine özel bir önem verilmesine yol açtı. 1954'te kurulan İncirlik üssü geliştirildi.

2- Türkiye'ye verilen Amerikan askeri yardımları arttırıldı.

3- 1954'ten sonra giderek azaltılan ve bazı şartlarda bağlanan Amerikan ekonomik yardımları, tekrar artmaya başladı.

4- Türkiye, Doktrini benimsemeyen Arap ülkeleri ve onlara destek veren SSCB'yle ilişkilerinde gergin bir döneme girdi. Bu durum, 1957 yılının yaz aylarında Suriye'yle savaşın eşiğine gelmesine yol açtı.

5- Türkiye ilk kez topraklarındaki Amerikan üslerinin NATO amaçları dışında, Orta Doğu olaylarına müdahale etmek için kullanılmasına izin verdi.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri olan Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Rusya Soğuk Savaş döneminde birbirlerine üstünlük kurma mücadelesi vermişler ve Almanya Rusya ve diğer büyük Avrupalı devletler karşısında çok fazla bir direnç gösteremeyerek savaşın mağlubu olmuştur. Türkiye ise uygulamış olduğu denge politikası ile aktif olarak savaş girmeme başarısını göstererek dış politika alanında büyük bir başarıya imza atmıştır. Soğuk Savaş döneminde meydana gelen Süveyş Krizi ile birlikte Rusya ve ABD karşı karşıya gelmiştir. Bu kriz sonucunda Ortadoğu bölgesi yeniden karışıklıklara sahne olmuştur. Eisenhower doktrini'nin ilan edilmesiyle birlikte Ortadoğu ülkeleri arasında başlayan sorunlar neticesinde kendi aralarında bölünmeler

⁴³ Gemuhluoğlu, a.g.t., s. 196.

⁴⁴ Gemuhluoğlu, a.g.t., s. 197.

⁴⁵ Oran, a.g.e., s. 568.

başgöstermiştir. Dönemin Türk Hükümeti'nin doktrine vermiş olduğu destek sonrasında da Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkileri olumlu bir ivme kazanmaya başlayarak Batı Bloğu yeni bir yapılanma sürecine adım atmıştır.

KAYNAKÇA

I. SÜRELİ YAYINLAR

A. Dergiler

Bilig Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

II. İNCELEME YAPITLAR VE ANILAR

A. Kitaplar

Akşin Sina, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.

Armaoğlu Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2009.

Bodur Harun, **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.

Gönlübol Mehmet, v.d. , **Olaylarla Türk Dış Politikası**, (1919-1995), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1995.

Gönlübol Mehmet, **Uluslararası Politika (İlkeler-Kavramlar-Kurumlar)**, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.

Oran Baskın, **Türk Dış Politikası**, Cilt:1, 17.Baskı, İstanbul, 2012.

Öymen Onur, **Silahsız Savaş (Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi)**, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Parker Geoffrey, **Cambridge Savaş Tarihi**, 4. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018.

Roberts J. M., **Dünya Tarihi (18. Yüzyıl ve Sonrası)**, II. Cilt, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2011.

Sönmezoğlu Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.

Uçarol Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-2014)**, 10. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2015.

Yergın Daniel, **Petrol (Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü)**, 11. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019.

B. Makaleler

Göktepe Cihat, Seydi Süleyman, Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası, Bilig Dergisi, Sayı: 72, Kış, 2015.

Kurban Vefa, 1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 28, Bahar, 2014.

III. TEZLER

Akman Halil, **ABD'nin Ortadoğu Politikaları ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1952-1964)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Çelik Ahmet, **Soğuk Savaş Süreci ve Türkiye'ye Etkileri (1939-1952)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2018.

Gemuhluoğlu M. Ali, **Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkisi (1945-1965) Ve Türk Dış Politikası**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

Tekin Pınar Bahar, **1956 Süveyş Krizinin Türk Basınına Yansıması**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2018.

Urul Abdullah, **Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

IV. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.islamianaliz.com/ortadogu/>

<http://politikhane.blogspot.com/2015/07/cemal-abdul-nasr-iktidar-ve-panarabizm.html>

EKLER

EK-1: CEMAL ABDÜNNASIR

(Kaynak: <http://politikhane.blogspot.com/2015/07/cemal-abdul-nasr-iktidar-ve-panarabizm.html>)

EK-2: ORTADOĞU HARİTASI

(Kaynak: <http://www.islamianaliz.com/ortadogu/>)